

**Semnificațiile clasice ale revoluției în gândirea lui Petre Andrei.
Interpretări și relevanțe actuale**

[The classic meanings of the revolution in Petre Andrei's thinking.
Current interpretations and relevance]

Cristina GAVRILUȚĂ
Costel Marian DALBAN

Abstract

Starting from the work *Sociology of the Revolution*, we intend to capture some peculiarities of the thinking of the sociologist from Iasi, Petre Andrei, regarding this subject. In this sense, we have had in mind three main coordinates: the first regards the analysis of the revolution as a complex social process and not as a clearly temporally delimited state; the second marks the way in which Petre Andrei theoretically capitalizes on the classical characteristics of the revolution (violence and the break with what it was); the third proposes an ethical analysis of the revolution as a result of which we identified two aspects of it: *revolutionary machiavellianism* and *revolutionary humanism*. Finally, starting from these defining notes from the work *Sociology of the Revolution*, we try to sketch a brief interpretation of the contemporary revolutions.

Keywords: *global revolution, Petre Andrei, revolution, social change*

Revoluția ca stare și proces

În peisajul sociologic românesc, Petre Andrei s-a remarcat nu doar ca un reprezentant de seamă al unei *sociologii cogitans*, ci și prin analizele sale cu profunde reverberații în zona filosofiei valorilor. De același tratament se bucură și revoluția ca fenomen social complex, generator de schimbare. Abordarea unei teme de acest gen este de înțeles câtă vreme sociologul ieșean a fost martorul direct al unor evenimente istorice importante. El a activat ca voluntar în Primul Război Mondial, iar presiunile exercitate de regimul antonescian din 1940 l-au determinat în cele din urmă să recurgă la gestul fatal al sinuciderii. Mai mult, considerăm că poziția de ministru al mai multor guverne în perioada interbelică, perioadă marcată de schimbări sociale importante, și-a lăsat amprenta asupra analizei și înțelegerii fenomenului.

Perspectiva teoretică a lui Petre Andrei asupra revoluției se circumscrie unei viziunii sociologice mai ample. Conform acesteia, cunoașterea socialului solicită asumarea unei înțelegeri integratoare în care „elemente psihice și fizice, individuale și colective, vechi și noi, stabile și prestabile, legice și contingente”¹ descriu un fenomen social complex, apropiat de *faptul social total*, în expresia lui Marcel Mauss². Fiind fundamentată material, societatea e produsul spiritului, o parte din spirit³. Problematika revoluției se cere a fi plasată în contextul acestei înțelegeri a socialului „întrucât esența societății este dată de comunitatea de scop și de

¹ Dumitru Stan, „Sociologia academică ieșeană de la origini la Petre Andrei” în vol. Doru Tompea, Daniel Șandru (coord.), *Dimensiuni social-politice ale operei lui Petre Andrei*, Iași, Editura Academiei Române, 2012, pp. 44-45.

² Cristina Gavriliuță, „Magiștri și discipoli în școala sociologică ieșeană. Profesorul Vasile Miftode – un sociolog militans”, în vol. Cristina Gavriliuță (coord.), *Sociologia la Alma Mater Iassiensis. In honorem Vasile Miftode*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2017, p. 37.

³ Petre Andrei, *Sociologie generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970.

interese, evoluția ei este determinată de manifestarea voinței sociale”⁴. Din această pricină, în prefața volumului din 1921, revoluția este socotită „o problemă politică și etică în același timp”⁵.

Pe urmele studiilor din filosofia culturii ale lui Georg Simmel, conceptul de revoluție la Petre Andrei este o rezultată a unei permanente confruntări dintre *spirit* și *creațiile acestuia* și exprimă „această tendință de creație, de autonomie, a spiritului în luptă cu totalitatea produselor sale anterioare”⁶. În esența sa, revoluția reprezintă o permanentă opoziție între libertatea, proapețimea și permanenta creativitate a spiritului uman și caracterul conservator, rigid și oarecum încrămățat în propriul său proiect al produselor sale. Astfel, revoluția beneficiază de o dublă perspectivă: una de natură *axiologică* și cealaltă *pragmatică*, ultima fiind cea care accentuează dimensiunea structurală și funcțională a acesteia.

Etimologic, conceptul de *revolutio* (lat.) indică o „schimbare de sens”⁷. Termenul are însă o aplicabilitate vastă, în diferite domenii: biologie, astronomie, matematică, tehnică, zona cultural-artistică și socială. În acest peisaj de o audiență deosebită se bucură revoluțiile politice. Dacă până la Revoluția franceză conceptul făcea trimitere la o mișcare periodică în jurul unui ax, la mișcarea de rotație, la ciclicitate, după acest moment apare un nou înțeles în sensul de ruptură violentă, schimbare bruscă pe o altă orbită. În domeniul social, conceptul accentuează ideea de mișcare socială și procesul transformator ce o însoțește. „În general termenul de revoluție desemnează o schimbare structurală, o transformare a ordinii social-politice.”⁸ De această dată înțelesurile merg până a sublinia o serie întregă de schimbări radicale din spațiul social din punct de vedere valoric, structural, instituțional, ideologic și administrativ. Amintim aici mișcarea parlamentarilor britanici de a-l detrona pe Iacov al II-lea de pe tronul Angliei, sub denumirea de Glorioasa Revoluție.⁹

Chiar dacă în sociologie conceptul face trimiteri clare la schimb[ri sociale structurale și sistemice bruște, nu putem să nu remarcăm o anumită periodicitate a fenomenului în istorie și faptul că el pivotează de fiecare dată în jurul unor valori și principii împărtășite de grupuri sociale importante sau de mase. Mai mult, această ciclicitate este semnalată de autori chiar și atunci când vorbim de rupturi violente. În fapt, aici este vorba de glisarea pe o altă orbită a aceluiași probleme de criză¹⁰. Așa se explică faptul că, nu de puține ori, avem sentimentul că istoria se repetă la un alt nivel. Indiferent de conotațiile pe care le vehiculăm, constant rămâne nucleul, axul în jurul căruia se petrec toate fenomenele sociale. La Petre Andrei, elementul central este reprezentat de spiritual uman.

Aceste (re)definiri și precizări conceptuale, în compania ideilor lui Petre Andrei ne conduc către a practica o distincție: *revoluția ca stare* și *revoluția ca proces*. Prima privește o schimbare bruscă, clar delimitată spațio-temporal (Revoluția Română din decembrie 1989), și a doua ca proces cu delimitări spațio-temporale mai vagi care presupune o origine, o perioadă de germinare, un apogeu zgomotos, urmate de o stingere lentă (revoluția industrială, de exemplu). Identificăm la Petre Andrei o mai mare apropiere de cel de-al doilea înțeles, fără a neglija însă

⁴ Constantin Schifernet, *Sociologie*, Editura comunicare.ro, București, 2004, pp. 23-24.

⁵ Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, Editura Tipografia Lumina Moldovei, Iași, 1921, p. 6.

⁶ *Ibidem*, p. 17.

⁷ David Miller, *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, Editura Humanitas, București, 2006, p. 730.

⁸ Nicolae Frigioiu, *Politologie și doctrine politice. Introducere în științele politice*, vol. 1, Editura Economică, 2007, București, p. 191.

⁹ Herrmann Frédéric, „The Glorious Revolution (1688-1701) and the Return of Whig History”, *Études anglaises*, 2015/3 (Vol. 68), DOI: 10.3917/etan.683.0331, disponibil la <https://www.cairn.info/revue-etudes-anglaises-2015-3-page-331.html>, pp. 331-344 (accesat pe 2 noiembrie 2021).

¹⁰ Această perspectivă valorifică *teza succesiunilor coexistente* enunțată de academicianul Tudorel Postolache în planul înțelegerii revoluției. A se vedea în acest sens Ilie Bădescu, Lucian Dumitrescu, Veronica Dumitrașcu, *Geopolitica noului imperialism*, Editura Mica Valahie, București, 2010, p. 144.

dinamismul unei schimbări bruște, clar delimitate. Pentru el, revoluțiile se circumscriu într-o logică mai amplă la scara istoriei.

O înțelegere mai generoasă a revoluției, fără a se limita exclusiv la ideea de schimbare, este întâlnită la diferiți autori. Friedrich Schlegel, de pildă, a catalogat Revoluția franceză din 1789, mai mult decât o revoluție politică¹¹. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, revoluția industrială primește o accepțiune mai largă în analiza unor autori precum John Stuart Mill, Karl Marx sau Arnold Toynbee. Pentru Marx, de exemplu, revoluțiile reprezentau locomotivele istoriei¹². Negând o ordine social-politică existentă, revoluția înscrie schimbarea socială pe orbita unei evoluții permanente. Această înțelegere dialectică a revoluției la Marx se limitează în mod special la manifestările sale sociale, respectiv la lupta de clasă, fără a accentua dimensiunea culturală și spirituală a fenomenului, așa cum se întâmplă în cazul lui Petre Andrei.

Perspectiva culturală ce vine dinspre filosofia valorilor, cu toate riscurile sale, extinde înțelegerea revoluției dincolo de limitările date de o sumă de variabile vizibile: crize de tot felul, constrângeri economice, avarii administrative, derapaje politice, sterilitate culturală etc. Poate că unul dintre meritele cele mai mari ale sociologului ieșean este acela de a analiza revoluția ca un proces social care are în centrul său motivații și experiențe spirituale de mare angajament. În jurul acestora se clădesc societăți, se dărâmă imperii și se proiectează viitorul. Ele sunt cele care coagulează energii, clădesc speranțe și mută munții din loc.

Dramatismul revoluționar în formă și conținut

În imaginarul colectiv, conceptul de revoluție face trimitere la un câmp lexical de genul: violență, cruzime, vărsare de sânge etc. Dramatismul imaginii pe care o solicită ideea de revoluție rezidă în aceea că asociază violența schimbării sociale. Este violența o caracteristică a revoluției? În viziunea lui Petre Andrei, violența „nu este un caracter special al revoluției în genere”¹³, în ciuda faptului că marii teoreticieni ai revoluției o văd ca pe un aspect definitoriu. De exemplu, revoluțiile științifice nu au nimic violent în manifestarea lor, argumentează sociologul ieșean. Și *Revoluția de catifea* de la Praga din decembrie 89 este un exemplu în acest sens.

Totuși, într-o anumită măsură, fiecare revoluție este însoțită de violență. În unele cazuri acesta este prezentă în manifestările concrete, în altele prin efecte sau prin ambele laolaltă. *Revoluția franceză* din 1789, *Revoluția rusă din octombrie* 1917, *Revoluția română* din decembrie 1989 combină violența evenimentelor cu o serie întregă de efecte care au fost resimțite puternic la nivel individual și social. Pe de altă parte, *revoluția tehnologică* specifică modernității, sau *revoluția digitală*, de exemplu, au produs și produc în continuare schimbări sociale dramatice. Efectele lor sunt vizibile. Ele se regăsesc peste tot: de la schimbarea stilului de viață și a modului de gândire până la schimbarea societății în ansamblu. Așadar, spectrul violenței în cazul revoluțiilor este mult mai amplu: de la violența fizică până la cea simbolică, de la violența directă la cea indirectă. Practic, orice transformare sau schimbare radicală incumbă o anumită formă de violență. Acesta deoarece fenomenul presupune o rupere de trecut, un nou registru de a gândi și trăi, o nouă paradigmă.

Și în ceea ce privește caracterul brusc, neașteptat, al revoluției, Petre Andrei își exprimă un accord parțial. „Bruschețea se constată numai în schimbarea organelor de execuție a unor

¹¹ Jan Mieszkowski, „The Syntax Of The Revolution”, *European Romantic Review*, 13:2, DOI: 10.1080/10509580212755, 2002, pp. 207-213.

¹² Karl Marx, „Consecințele lui 13 iunie 1849 13 iunie 1849-10 martie 1850,” în *Luptele de clasă în Franța 1848-1850*, Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue, nr. 1, 2, 3, 5-6, Hamburg, 1850, III, <https://www.marxists.org/romana/m-e/1850/lcf/c03.htm#Revolutiile> (accesat la data de 5 noiembrie 2021).

¹³ Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, ed. cit., p.20.

funcțiuni”¹⁴, afirmă sociologul. Pentru el, revoluția nu reprezintă în mod necesar și obligatoriu un fenomen „rapid”¹⁵, o accelerare a ritmului de schimbare¹⁶. John Paige¹⁷, de pildă, insistă în definițiile sale pe caracterul rapid sau neașteptat al revoluțiilor.

Nuanțările pe care le regăsim în *Sociologia revoluției* extind înțelegerea fenomenului dincolo de momentul manifestării sale directe, vizibile, uneori chiar violente. Momentul trecerii bruște de la o stare la alta exprimă fără îndoială „o schimbare spectaculoasă”¹⁸, ceva revoluționar. Ele descriu o perturbare rapidă a cursului normal al evenimentelor¹⁹. Totuși, într-o logică evolutivă, mai amplă, momentul manifestării concrete a unei revoluții descrie un proces mult mai vast a cărui origine nu se află în prezent și a cărui finalitate privește viitorul. Practic, sursa sau cauza oricărei schimbări revoluționare se regăsește în trecut, în însuși sistemul care urmează a fi schimbat. Din acest motiv „revoluțiile sunt rezultatul unor evoluții treptate, sunt ceva pregătit și dezvoltat oarecum fiziologic într-un organism social”²⁰.

La limită, am putea spune că *orice sistem social conține în sine germenul disoluției sale*. Explicațiile pot fi diverse. Pe linia gândirii lui Petre Andrei, revoluțiile ar fi asemenea unor vehicule istorice ale spiritului uman. Noi idei, valori și principii iau locul celor care s-au degradat sau au fost pervertite. O abordare oarecum asemănătoare, însă de pe poziții organiciste, este întâlnită la Oswald Spengler²¹ atunci când explică *morfologia ciclică a culturii*. Pentru el, declinul unei culturi rezidă în incapacitatea acesteia de a mai genera noi valori capabile să susțină și să gestioneze progresul civilizațional. În definitiv, această ciclicitate descrie un proces revoluționar care marchează epuizarea, sfârșitul unei epoci, a unui sistem și nașterea altuia nou. Așa putem explica dispariția unor civilizații fabuloase la vremea lor, precum cea greacă, egipteană sau cea romană. Și sfârșitul unor regimuri totalitare ar putea fi explicat la fel, dacă luăm în calcul doar principiile și idealurile pe care sunt clădite acestea: crearea unor societăți perfecte, a omului nou, a unei rase pure, o lume perfect egală, lipsită de discriminare și nedreptăți. În fapt, ele configurează o societate utopică. Această neconcordanță flagrantă între idealuri și realitate produce un val imens de frustrare ce alimentează schimbări revoluționare ale dictaturilor și ale sistemelor totalitare. Istoria ne arată că există o relație direct proporțională între forța de manifestare a dictaturilor și violența schimbării revoluționare a acestora.

Dincolo de diferite forme pe care poate să le ia revoluția în spațiul social (revoluții politice, economice, științifice etc.), Petre Andrei identifică o serie de elemente caracteristice comune. Ele sunt analizate în funcție de două criterii: cel al *formei* și cel al *conținutului*.

Din punctual de vedere al conținutului, sunt remarcate prin trei elemente definitorii:

- *lupta subiectivă a indivizilor* contra normelor obiective, împotriva autorității ca o formă de afirmare a autonomiei;
- *exteriorizarea* este obiectivarea luptei subiective a individului;

¹⁴ *Ibidem*, p. 22.

¹⁵ Samuel P. Huntington, *Political order in changing societies*, New Haven, CT: Yale University Press, 1968.

¹⁶ Mario Coccia, „What Are the Characteristics of Revolution and Evolution?”, in *Journal of Economic and Social Thought*, vol. 5, nr. 4, 2018, pp. 288-294, DOI/10.1453/jest.v5i4.1789, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3315985> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3315985> (accesat la data de 7 noiembrie 2021).

¹⁷ John Michael Paige, *Finding revolutionary in the revolution: Social science concepts and the future of revolution*. In Foran, J., Editura The future of revolutions, New York, 2003, pp. 19-29.

¹⁸ Catalin Zamfir, Lazar Vlăscianu, *Dictionar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993, p. 514.

¹⁹ Armand M. Leroi, Ben Lambert, Matthias Mauch, et al. On revolutions. *Palgrave Commun* Nr. 6, 2020. <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0371-1> (accesat la data de 10 noiembrie 2021).

²⁰ Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, ed. cit., p. 21.

²¹ Oswald Spengler, *Declinul Occidentului*, Editura Beladi, Craiova, 1996.

- *caracterul reformator*, cel prin care revoluția trebuie să aibă în conținut conștiința „unui nou drept și a unei noi valori”²². Etapa constructivă este cea de obiectivare, în care noile abordări sociale sunt transpuse în soluții concrete²³.

În ceea ce privește criteriul formei, *socialitatea* este un element important. Revoluția devine un fenomen real doar atunci când este obiectivată și asumată de masele sociale. Așadar, ideile lipsite de aderență socială nu pot genera mișcări sociale de amploare și revoluționare. Ele rămân proiecții izolate și subiective ale unor oameni care nu au reușit să contamneze grupurile și masele²⁴. Așadar, toate revoluțiile au un profund caracter social, implicit cele tehnologice și științifice. Ele nu ar fi revoluționat domeniul și lumea dacă nu erau cunoscute și asumate de majoritatea comunității, de experți din domeniu și preluate mai apoi la scară largă în societate în diferite forme.

Revoluția este un fenomen social prin excelență. În viziunea lui Petre Andrei, ea se sprijină pe o serie de conștiințe subiective care se grupează într-o conștiință colectivă comună ce gravitează în jurul unor valori și date de natură spirituală. Acestea pot mișca lumea și pot genera schimbare.

Despre machiavelismul și umanismul revoluțiilor la Petre Andrei

O particularitate a perspectivei lui Petre Andrei asupra revoluției este aceea de a plasa fenomenul în contextul unei analize etice. Faptul nu este singular²⁵, dar este de înțeles dacă ținem seama de preocupările sale timpurii concretizate în 1918 prin susținerea unei teze de doctorat despre *Filosofia valorii*. O astfel de problematizare pare destul de riscantă și dintru început sortită eșecului. Aceasta mai ales în condițiile în care fenomenul implică un mare angajament din partea maselor și, implicit, emoție. Totuși, acest fapt nu este imposibil, arată Petre Andrei. Analiza pe care o propune valorifică trei variabile importante: *scopul, motivele și mijloacele*.

„A cerceta revoluția din punct de vedere etic înseamnă, deci, a analiza care este scopul ei, ce valoare are acest scop și de ce mijloace se servește pentru realizarea scopului ei.”²⁶ Succesul iese din ecuația analizei deoarece, așa cum afirma profesorul Andrei evocându-l pe Wundt, el este întotdeauna contextualizat și depinde de criterii etice stabile.

Petre Andrei se distanțează clar de perspectivele marxiste care propovăduiesc revoluția ca un scop în sine și care o consideră ca fiind un mijloc pentru atingerea unor valori. Scopul final al unei revoluții în plan social este construirea unei societăți în care omul să se dezvolte deplin. Merită menționat că întotdeauna idealurile revoluționare au fost clădite pe o serie de principii și valori extrem de generoase, precum libertate și dreptate, adevăr, pace și fericire. Felul în care au fost operaționalizate aceste valori și puse în practică prin mișcări revoluționare a făcut diferența între tiranie și democrație, între dictatură și libertate, între normalitate și patologie socială. De exemplu, „marxismul a fost *apoteoza relativismului etic*, a suspendat distincțiile tradiționale dintre bine și rău, a definit binele în chip instrumental, utilitar și pragmatic, drept tot ceea ce

²² Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, ed. cit., p. 24.

²³ Bernard J. Gorrow, „The Comparative Study of Revolution: An Approach through Constructive Typology”, *The Midwest Sociologist*, vol. 17, no. 2, 1955, pp. 54–60, <http://www.jstor.org/stable/25514930> (accesat la data de 12 noiembrie 2021).

²⁴ Gustave Le Bon, *Psihologia Mulțimilor*, traducere de Mariana Tabacu, Editura Antet XX Press, 2010.

²⁵ Mikail Bakunin, *Oeuvres*, Paris, 1895; Allen Buchanan, “The Ethics of Revolution and Its Implications for the Ethics of Intervention” in *Philosophy & Public Affairs*, vol. 41, no. 4, Wiley, 2013, pp. 291–323, <http://www.jstor.org/stable/42703863>, (accesat la data de 18 noiembrie 2021); Vladimir Tismăneanu, *Fenomenul Stalin. Despre metapolitică, antietică și machiavelismul revoluționar*, contributors.ro din 11.03.2013 <https://www.contributors.ro/fenomenul-stalin-despre-metapolitica-anti-etica-si-machiavelismul-revolutionar/> (accesat la data de 1 dec. 2021)

²⁶ Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, ed. cit., p. 59.

servește cauza mesianicului proletariat, clasa presupus mântuitoare. În fapt, s-a produs ceea ce Alain Besançon a definit drept *falsificarea binelui*. În câteva notații mult timp secrete, Stalin și-a definit tabla de valori, a identificat ceea ce el privea drept viciu (ori, dacă vreți, pacat) și ceea ce i apare drept virtute²⁷.

Aceste derapaje pot fi veritabile falsuri, relativizări ale eticii, patologii, efecte perverse ale patosului revoluționar. Poate fi vorba și de o confiscare a unor idealuri pentru a sluji unor manevre ideologice radicale, defavorabile majorității. Toate acestea descriu, în fapt, un relativism moral predicat constant culturii moderne de către trei mari profeti: Machiavelli și ambiguitățile eticii sale, Hegel și a sa filosofie a istoriei și Marx cu anularea conștiinței individuale²⁸. Ajunse în mâna unor *mercenari politici* sau *gagsteri ideologici*, cum îi numește Tismăneanu, aceste opere se transformă în veritabile instrumente ale unor minți aflate sub asediul patologiilor puterii.

În această privință, opțiunea lui Petre Andrei este una de echilibru prin care transpune apropierea sa de spiritul conservator și atașamentul față de valorile democratice. Pentru el, de pildă, *idealul egalității* se convertește în plan social în *echilibru și reciprocitate*. Din acest punct de vedere, o revoluție se circumscrie unui demers etic și moral în măsura în care scopul suprem al acesteia este de *natură etică-socială*²⁹. Această condiție este una necesară dar nu suficientă pentru a aprecia fenomenul ca fiind o mișcare justificată din punct de vedere etic. Prin urmare, deși motivele și scopurile pot fi plasate pe aceeași orbită a eticii și moralei, o evaluare din aceeași perspectivă a mijloacelor este absolut necesară.

De altfel, importanța scopurilor și mijloacelor în actul guvernării și puterii a fost statuată cu multă vreme înainte prin celebra lucrare *Principele*³⁰ (1532). Deși subiectul nu era unul cu totul nou la acea vreme³¹, el a făcut carieră în timp grație acestei lucrări. Personaje celebre din zonele întunecate ale istoriei, precum Stalin și Hitler, par să fi avut o mare prețuire pentru *Principele* cunoscutului scriitor florentin. Fiind la loc de cinste în bibliotecile personale, cartea pare să-i fi inspirat. La fel se întâmplă și cu marxistul Antonio Gramsci – menționează V. Tismăneanu – atunci când numea drept „Principe modern” partidul de avangardă.

Astăzi, *gândirea machiavelică* pare a se contopi perfect cu celebra zicere „scopul scuză mijloacele”. Aceasta ar echivala doar cu valorizarea etică a scopurilor în detrimentul mijloacelor. În realitate, relația dintre scopuri și mijloace comportă o dublă perspectivă în viziunea lui Petre Andrei:

- *Machiavelismului revoluționar* marchează „absolutizarea scopului final și sanctificarea normei”³², scoțând-o pe acesta din urmă de sub imperiul eticii și moralei. Numeroase texte atribuie această atitudine unei viziuni stângiste de tip marxist. În cadrul acestei orientări, Petre Andrei descoperă o valorificare morală doar a scopului. De pildă, M. Bakunin, evocat de Petre Andrei cu *teoria etică a revoluției*, pune la îndoială rostul unor evaluări etice a mijloacelor, a acțiunilor

²⁷ Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*.

²⁸ Teresa-Brândușa Palade, *Profeții relativismului moral. O istorie a transformărilor conștiinței*, Editura Galaxia Gutenberg, București, 2009.

²⁹ Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, ed. cit., p. 61.

³⁰ Nicolo Machiavelli, *Principele*, Editura Humanitas, București, 2019.

³¹ Elias Vavauras, „Machiavelli: Natural right and historicism” în *Polis. Revistă de științe politice*, vol. IX, nr.3(33) iunie-septembrie 2021, pp. 5-25. Prima dintre concluziile generosului editorial semnat de Elias Vavauras accentuează faptul că „gândirea machiavelică își datorează, fără îndoială, originile vechii filosofii grecești. De fapt, vine ca o continuare a gândirii filozofice clasice bazată pe ideea că orice interpretare a umanului trebuie să aibă drept început cunoașterea naturii umane” (p. 18).

³² Vladimir Tismăneanu, *op. cit.*.

asumate într-o revoluție, apelând la explicații de natură materialist-deterministe. La fel, de pe poziții ideologice mai ferme, Troțki considera că valoarea morală a unei revoluții este în corelație directă cu scopul ei. Cu alte cuvinte, orice mijloc este acceptabil dacă slujește scopului. Aceste perspective nu vin doar din spectrul marxist. Ele „se înrudesesc cu viziunile deopotrivă cinice și exaltate despre «metapolitica» (v. studiul clasic al lui Peter Viereck), despre romantizarea, re-vrăjirea lumii prin mit, comuniune, abnegație și sacrificiu”³³. În ambele situații, mijloacele, indiferent de natura lor, trebuie să servescă scopului revoluționar.

- *Umanismul revoluționar* implică și o evaluare etică a mijloacelor. Conform acestuia, valoarea morală a revoluției depinde de valoarea morală a scopurilor și mijloacelor utilizate. Interesant este faptul că Petre Andrei întâlnește o astfel de perspectivă la Kautsky, exponent al unei gândiri de stânga cu serioase accente marxiste. Pentru acesta, mijloacele greșite pot să compromită scopul moral al unei revoluții pentru că „oricât de pasionată ar fi o asemenea mișcare, ea nu trebuie să distrugă valorile morale pentru că atunci devine un fenomen patologic”³⁴. De remarcat este faptul că, în contextul complex al derulării unei revoluții, valorizarea etică a mijloacelor folosite se face prin prisma legitimității lor. Așadar, pentru Petre Andrei, utilizarea forței nu este exclusă decât în cazul în care violența este legitimă și este folosită cu măsură. Faptul este argumentat de sociologul ieșean prin aceea că „revoluția nu reprezintă conflictul dintre forță și drept, ci pe acela dintre drept și moralitate, ideal și realitate”³⁵. Pe urmele lui Kant, Petre Andrei considera că *respectul demnității umane* poate reprezenta o motivație solidă ce poate justifica o revoluție și poate ghida din punct de vedere etic scopurile și mijloacele acesteia.

Revoluții noi, înțelesuri vechi

Toate aceste particularități ale gândirii lui Petre Andrei descriu o concepție generoasă și pătrunzătoare asupra revoluției. Inevitabil ne întrebăm dacă această filosofie și sociologie a revoluției este de actualitate și dacă contribuie la înțelegerea unor fenomene contemporane.

Înainte de toate, merită să precizăm că astăzi, deși la nivelul mentalului colectiv operăm cu anumite imagini dramatice despre revoluție, se impun treptat înțelesuri mai blânde ale acesteia. Revoluția pare a nu se mai manifesta într-o manieră bruscă, radicală și violentă, așa cum ne-am așteptat. Discursurile curente impun din ce în ce mai mult o *înțelegere procesuală* a fenomenului, destul de apropiată de concepția lui Petre Andrei, fapt care înscrie revoluția într-un vast proces evolutiv. Suntem expuși zilnic, pe diferite canale, la informații care ne amintesc că suntem în pragul unor transformări fără precedent sau chiar în plin proces al unor schimbări revoluționare.

Ceea ce atrage atenția este faptul că revoluția tinde din ce în ce mai mult să aibă un caracter global. Totul se întâmplă la o altă scară, pe diferite paliere ce sunt interconectate între ele. Astfel, media ne amintește cu ritmicitate de o iminentă revoluționare ale sistemului la nivel global, de faptul că suntem în plină revoluție tehnologică și științifică etc. Devine un fapt de viață. Toate aceste versiuni subsecvente ale unei revoluții globale par a fi acompaniate de un discurs ideologic adecvat care profetește apoteotic schimbarea. El ne anunță, direct sau nu, că suntem în plină transformare: urmează să apară un om nou, o lume nouă. Faptul nu este ceva

³³ *Ibidem*.

³⁴ Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, ed. cit., p. 65.

³⁵ *Ibidem*, p. 61.

inedit în istorie. Periodic, societatea înregistrează schimbări revoluționare, resetări. *Teoria succesiunilor coexistente*, aparținând lui Tudorel Postolache și evocată adesea de Ilie Bădescu în scrierile sale, poate explica întregul fenomen. În această situație, revoluția globală marchează sfârșitul unui ciclu și plasarea pe un alt nivel al existenței social-umane.

Specificitatea actualelor schimbări revoluționare rezidă în însăși *globalitatea* lor. Ele se transmit de la o zonă la alta, de la un domeniu la altul, de la o societate la alta. Interconectivitatea lumii actuale face ca orice schimbare, implicit una revoluționară, să aibă un caracter global. La fel se întâmplă și cu crizele. Vorbim, așadar, de o *contagiozitate maximă*, indiferent de tipologia revoluției.

Acestă globalitate introduce schimbări în ceea ce privește rolul actorilor sociali antrenați în tot acest proces. Mulțimile devin din ce în ce mai opace și instabile, iar indivizii se regăsesc în ipostaza de *actor-spectator*. De pildă, *Revoluția română în direct*, așa cum a mai fost numită, a reprezentat o premieră prin mobilizarea mulțimii nu doar în stradă, ci și în fața televizoarelor.

Actualmente, cel puțin la nivelul mesajului, este promovat acest statut dual de *actor-spectator*. De exemplu: „asistăm la cea mai mare revoluție tehnologică”; „suntem martorii unor prefaceri revoluționare” etc. El presupune o anumită aderență la un set de norme și valori care nu caracterizează în mod necesar o parte importantă a conștiințelor individuale. În plus, observăm că, cel puțin în discursul public, dimensiunea spirituală a unei mișcări de o asemenea anvergură pare a fi ignorată sau anulată. Conștiințele individuale sunt oarecum strivite sub presiunea forțelor globale ale schimbării revoluționare și nu mai reprezintă fundamentul schimbării, așa cum sugerează sociologul Petre Andrei. La fel, în cazul revoluțiilor clasice, când individul se transformă sub presiunea masei, rolul său pare a fi mai clar conturat în întreg procesul, de la debut până la final.

Esența unei revoluții globale pare a fi mai curând de natură științifică și nu de natură spirituală, așa cum aprecia sociologul ieșean. Teoriile, raționamentele științifice, evidențele statistice, algoritmul analizei sunt forțele mobilizatoare care pun în mișcare un întreg mecanism al schimbărilor revoluționare. Idealurile, principiile, credințele aproape capitulează în fața evidențelor științifice care paralizează emoția și dirijează acțiunile umane.

Suportă aceste schimbări o analiză etică? Da, dacă reușim să realizăm o hartă globală a motivelor, scopurilor și mijloacelor. Apare însă o dificultate legată de motivație: dacă binele global vine în contradicție cu binele local, atunci revoluția mai are o justificare etică? Greu de spus. Acesta este și motivul pentru care judecarea schimbărilor contemporane prin prisma unui proces revoluționar poate fi o întreprindere riscantă căreia i se pot reproșa multe.

Ceea ce este cert este faptul că ideile lui Petre Andrei încă inspiră, rămân valide peste timp și pot constitui adevărate grile de lectură ale lumii în care trăim.

Bibliografie

ANDREI, Petre, *Sociologia revoluției*, Tipografia Lumina Moldovei, Iași, 1921.

ANDREI, Petre, *Sociologie generală*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970.

BAKUNIN, Mikail, *Oeuvres*, Paris, 1895.

BĂDESCU, Ilie, DUMITRESCU Lucian, DUMITRAȘCU, Veronica, *Geopolitica noului imperialism*, Editura Mica Valahie, București, 2010.

FRIGIOIU, Nicolae, *Politologie și doctrine politice. Introducere în științele politice*, vol. 1, București, Editura Economică, 2007.

GAVRILUȚĂ, Cristina, „Magiștri și discipoli în școala sociologică ieșeană. Profesorul Vasile Miftode – un sociolog militans”, în vol. Cristina Gavriluță (coord.), *Sociologia la Alma Mater Iassiensis. In honorem Vasile Miftode*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2017.

HUNTINGTON, Samuel P., *Political order in changing societies*, New Haven, CT: Yale University Press, 1968.

LE BON, Gustave, *Psihologia mulțimilor*, Editura Antet XX Press, București, 2010.

MACHIAVELLI, Nicolo, *Principele*, Editura Humanitas, București, 2019.

MILLER, David, *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, Editura Humanitas, București, 2006.

MIESZKOWSKI, Jan, „The Syntax Of The Revolution”, *European Romantic Review*, 13:2, DOI: 10.1080/10509580212755, 2002.

PAIGE, John Michael, „Finding revolutionary in the revolution: Social science concepts and the future of revolution” In Foran, J. (ed.), *The future of revolutions*, New York,

PALADE, Teresaa-Brândușa, *Profeții relativismului moral. O istorie a transformărilor conștiinței*, Galaxia Gutemberg, București, 2009.

SCHIFERNEȚ, Constantin, *Sociologie*, Editura comunicare.ro, București, 2004.

SPENGLER, Oswald, *Declinul Occidentului*, Editura Beladi, Craiova, 1996.

STAN, Dumitru, „Sociologia academică ieșeană de la origini la Petre Andrei” în vol. Doru Tompea, Daniel Șandru (coord.), *Dimensiuni social-politice ale operei lui Petre Andrei*, Iași, Editura Academiei Române, București, 2012.

VAVOURAS, Elias, „Machiavelli: Natural right and historicism” în *Polis. Revistă de științe politice*, vol. IX, nr.3 (33) iunie-septembrie, 2021.

ZAMFIR, Catalin, VLĂSCĂANU, Lazar, *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993.

Surse electronice

BUCHANAN, Allen, „The Ethics of Revolution and Its Implications for the Ethics of Intervention” IN *Philosophy & Public Affairs*, vol. 41, no. 4, Wiley, 2013, www.jstor.org.

COCCIA, Mario, „What Are the Characteristics of Revolution and Evolution?”, *Journal of Economic and Social Thought*, vol. 5, nr. 4, 2018, DOI/10.1453/jest.v5i4.1789, Available at SSRN: <https://ssrn.com> or <http://dx.doi.org>.

FREDERIC, Herrmann, „The Glorious Revolution (1688-1701) and the Return of Whig History”, *Études anglaises*, 2015/3 (Vol. 68), DOI: 10.3917/etan.683.0331, www.cairn.info.

GORROW, Bernard J., „The Comparative Study of Revolution: An Approach through Constructive Typology”, *The Midwest Sociologist*, vol. 17, no. 2, 1955, www.jstor.org.

MARX, Karl, „Consecințele lui 13 iunie 1849 13 iunie 1849-10 martie 1850,” în *Luptele de clasă în Franța 1848-1850*, Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue, nr. 1, 2, 3, 5-6, Hamburg, 1850, III, www.marxists.org.

LEROI, Armand M., Lambert Ben, Mauch Matthias, *et al.* On revolutions. *Palgrave Commun* Nr. 6, 2020. <https://doi.org>.

TISMĂNEANU, Vladimir, *Fenomenul Stalin. Despre metapolitică, antietică și machiavelismul revoluționar*, contributors.ro din 11.03.2013 <https://www.contributors.ro>.